

ՄԻՋԱՆՆԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հոգվածում ներկայացված է միջանձնային հարաբերությունների ընդհանուր նկարագրիր՝ սկսած անտիկ փիլիսոփայական պատկերացումներից մինչև ժամանակակից հոգեբանական մեկնաբանություններ: Խոսվում է նաև միջանձնային հարաբերությունների հիմնական տեսությունների մասին, որոնք են՝ կապվածության տեսությունը (ներառյալ՝ «մայր-նորածին» կապվածության տեսությունն ու միջանձնային հարաբերությունների ներդրման սաբանությունը), սոցիալական ներթափանցման տեսությունը, անորոշության նվազեցման տեսությունը, հարաբերությունների դիալեկտիկայի տեսությունը, հիմնարար կողմնորոշման տեսությունը և Ջորջ Լեվինգերի հինգ փուլանոց մոդելը: Հոգվածում դիտարկվում են նաև միջանձնային հարաբերությունները՝ հասարակական հարաբերությունների, հաղորդակցման, շփման և գործունեության համատեքստերում:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. միջանձնային հարաբերություններ, հասարակական հարաբերություններ, հաղորդակցում, շփում, գործունեություն:

Կենդանի բնության երևույթների ուսումնասիրության մեթոդական սկզբունքն է՝ ուսումնասիրել օբյեկտները միջավայրի հետ փոխհարաբերությունների գործընթացում: Բնականաբար, մարդը և նրա առանձնահատկությունները նույնպես հասու են ուսումնասիրության, ճանաչելի են դառնում՝ շրջակա միջավայրի հետ ունեցած իր հարաբերություններում [17, էջ 13–15]։ այդ հարաբերություններից մեկն էլ միջանձնային հարաբերություն-

ներն են:

Միջանձնային հարաբերությունները մի շարք գիտությունների (հոգեբանություն, փիլիսոփայություն, սոցիոլոգիա, բժշկություն, մարդաբանություն, լեզվաբանություն, նշանագիտություն/սեմիոտիկա) կենտրոնական հիմնախնդիրներից է: Միջանձնային հարաբերություններն ուսումնասիրող գիտությունների համակարգը երբեմն անվանում են նաև «Հարաբերությունների գիտություն» (*Relationship Science*) [32]:

Միջանձնային հարաբերություններին, ուղիղ թե միջնորդավորված, անդրադարձել են դեռ հին մտածողները սկսած Կոնֆուցիոսից, Արիստոտելից մինչև Հոբբս և Սպինոզա: Միջանձնային հարաբերությունները առավել դիտարկվել են «գործնական փիլիսոփայության»՝ էթիկայի շրջանակներում, ընդ որում ուսումնասիրության օբյեկտ է հանդիսացել միջանձնային հաղորդակցումը, շփումը, որում էլ հենց բացահայտվում և իրականացվում են միջանձնային հարաբերությունները [3, էջ 88–90]:

Դեռևս չինական փիլիսոփայության հիմնադիրներից Կոնֆուցիոսը (մ.թ.ա. VI–V դդ.), անդրադառնալով մարդկային հարաբերություններին, նշում է, որ վերջիններս կարող են կարգավորվել կամ ըստ վարչական օրենքների կամ էլ ըստ բարոյական օրենքների: Մարդկային հարաբերությունների կարգավորումը վարչական օրենքներով կամ բռնությամբ, ըստ Կոնֆուցիոսի, հնարավոր չէ քանի որ հակառակ է բարոյական օրենքներին: Այնինչ բարոյական օրենքներով կառավարվող մարդկային հարաբերու-

թյունները հասարակության մեջ խաղաղության և արդարության պահպանման երաշխիքն են [1, էջ 15]: Կեցության գերագույն սկզբունքի՝ Դառ-ի մասին քարոզող Լաո Ցզիի (մ.թ.ա. V–IV դդ.) «անգործության» կամ «բնության օրենքներին ներդաշնակ գործելու» սկզբունքը տարածվում է նաև միջանձնային հարաբերությունների վրա. միջանձնային հարաբերություններում մարդիկ պետք է առաջնորդվեն այն սկզբունքներով, որոնք բնական են և ներդաշնակ են իրենց բնությանը, քանի որ «հետևել Դաոյին, նշանակում է ձեռք բերել դե՛ առաքինություններ, և ապրել բնության օրենքներով» [1, էջ 18]: Այս տեսանկյունից և դառյի ուսմունքը և կոնֆուցիականությունը նպաստում են միջանձնային հարաբերությունների այնպիսի մոդելի զարգացմանը, որը միտված է հասարակական հոմեոստազի պահպանմանը՝ մեկ ընդհանուր պատկերացումների համակարգի, իմաստաբանական համակարգի պահպանմամբ և տարածմամբ:

Հին Հնդկաստանում միջանձնային հարաբերությունները մարդկանց միջև որպես այդպիսին չեն զբաղեցրել մտածողներին. առավել կարևոր է եղել շփման հիմնախնդիրը, որը դիտարկվում էր կրոնական աշխարհայացքի շրջանակներում և հանգում էր Բրահմանի և Ատմանի կրոնա-փիլիսոփայական գիտակցմանը:

Ընդհանուր առմամբ անտիկ շրջանի փիլիսոփայությունն ավելի շատ կենտրոնացած էր բնության և ճանաչողության հիմնախնդիրների վրա, սակայն որոշ մտածողների մոտ առկա են միջանձնային հարաբերություններին վերաբերվող գաղափարներ: Օրինակ՝ Դեմոկրիտը հասկանում էր փիլիսոփայությունը որպես շփման, հարաբերվելու և ապրելու արվեստ: Սոկրատեսը միջանձնային հարաբերությունների հիմնական սկզբունքն է համարում հավասարությունը՝ դիտարկելով շփումը որպես համահավասար երկխոսություն,

փոխադարձ զրույց: Պլատոնը միջանձնային հարաբերությունները դիտարկում է որպես առաջին հերթին պետական պահանջների իրագործմանն ուղղված ու շահերին համապատասխան որոշակի ծիսակարգված շփման գործընթաց [20, էջ 5–12]: Արիստոտելն ուսումնասիրել է միջանձնային հարաբերությունները շփման, հաղորդակցման մակարդակում: Միջանձնային հարաբերություններում նա տեսնում էր ինչպես տանջանքի այնպես էլ հաճույքի աղբյուր: Բացի այդ՝ մարդկային հարաբերությունների կառուցման, մասնավորապես՝ ընկերության ստեղծումը, ընկերանալը անհնար էր համարում առանց բավականություն պատճառով հարաբերությունների: Շփումը Արիստոտելը համարում է որպես բարիք, որին անհրաժեշտ է ձգտել: Հենց շփման պահանջմունքն է հիմքը լեզվի, արվեստի և մշակույթի առաջացման [4]:

Միջանձնային հարաբերությունները անմիջական և կենտրոնական ուսումնասիրության և փիլիսոփայական վերլուծության օբյեկտ չդարձան նաև միջնադարում: Այս ժամանակաշրջանում ճանաչողությունը որպես հիմնախնդիր մի փոքր իր դիրքերը զիջեց Աստծո, աստվածայինի, ինչպես նաև մարդ-Աստված հարաբերություններին:

Միջանձնային հարաբերությունները և շփումը որպես այդպիսին սկսեցին հետաքրքրել փիլիսոփաներին սկսած վերածննդի ժամանակաշրջանից, երբ ուսումնասիրության օբյեկտը Աստծուց և նրա հետ մարդու ունեցած հարաբերություններից տեղափոխվեց դեպի մարդը և նրա ունեցած հարաբերություններն իր նմանների հետ: Դ.Հյումը շփումը տեսնում էր որպես աշխատանքային գործընթացի մի մաս [25, հ. 2, էջ 11–15]: Վերջինիս համոզմամբ շփման կարողությունը, բանականության և գործունեության հետ մեկտեղ, կազմում է մարդու էությունը: Զ.Լոկկն առանձնացնում էր հաղորդակցմամբ իրականացվող միջանձնային հարաբերությունների դաս-

տիարակչական գործառույթը [15, էջ 460–461]: Թ.Հոբբսի պնդմամբ՝ շփումը հասարակության մեջ արհեստածին երևույթ է և ձևավորվում է հասարակական դաշինքի ազդեցության արդյունքում [8]: Բ.Սպինոզայի բանական էգոիզմի տեսության մեջ շփումը հասկացվում է ձգողականության և վանման հակասական գործընթաց և որպես նպատակների իրագործման միջոց [22, էջ 538]:

Հիմնախնդրի հետագա զարգացումներն ընթացել են գերմանական դասական փիլիսոփայության ներսում: Ի.Կանտն ու Հեգելը մշակելով հասարակության և այլ մարդկանց մեջ մարդու կեցության, սուբյեկտ–սուբյեկտային և սուբյեկտ–օբյեկտային հարաբերությունների հիմնախնդրի փիլիսոփայական և բարոյագիտական ասպեկտները [18], այդպիսով իսկ միջանձնային հարաբերությունների հիմնախնդիրը բարձրացրեցին մեկ այլ մակարդակի վրա: Միջանձնային հարաբերությունների հիմնախնդրի փիլիսոփայական զարգացման գործում լուրջ ներդրում ունի նաև Լ.Ֆոյերբախը, որը մարդու կեցության ձևավորման, ինքնագիտակցության կայացման գործում առաջատար դերերից մեկն էր համարում մարդկանց միջև հաստատվող հարաբերությունները: Նրա խորին համոզմամբ մարդն իր էությանը կարող է դրսևորվել, տեսանելի լինել միայն ուրիշների հետ ունեցած իր հարաբերություններում [23, էջ 203]: Ֆ.Նիցշեն և Ա.Շոպենհաուերը կանգնած էին այն գործընթացի ակունքներում, որը XX դարում փիլիսոփայությունը վերափոխեց «գիտակցության փիլիսոփայությունից» դեպի «հաղորդակցման փիլիսոփայություն» [Ситниченко, էջ 3]: Այդ շրջադարձը պայմանավորված էր նաև Է.Հոսերլի կողմից միջսուբյեկտիվության ուսմունքի [9, էջ 433–515.], Մ.Շելերի «համակրանքի ֆենոմենոլոգիայի», Մ.Բուբերի «դիալոգիկայի», Կ.Յասպերսի «էկզիստենցիալ հաղորդակցման» և Յ.Հաբերմասի «հաղորդակցվող բանա-

կանության» [20, էջ 17–20] և «հաղորդակցվող գործողության» մասին ուսմունքի մշակմամբ [24]:

Հասկացություն՝ միջանձնային հարաբերությունների մասին

Ինչպես արդեն նշվել էր, մարդը և նրա առանձնահատկությունները, ինչպես կենդանի բնության երևույթները, հասու են ուսումնասիրության, ճանաչելի են դառնում՝ շրջակա միջավայրի հետ ունեցած իր հարաբերություններում [17, էջ 13–15]: Այդ հարաբերություններից մեկն էլ միջանձնային հարաբերություններն են, որոնք հետաքրքրություն են ներկայացնում մի շարք գիտությունների (համար, ինչպիսիք են օրինակ՝ հոգեբանությունը, փիլիսոփայությունը, սոցիոլոգիան, բժշկությունը, մարդաբանությունը, լեզվաբանությունը, նշանագիտությունը/սեմիոտիկան և այն:

Միջանձնային հարաբերությունները կարելի է սահմանել, որպես՝ մարդկանց միմյանց նկատմամբ առկա սուբյեկտիվ վերաբերմունքի իրացում (Realisation) [10]: Միջանձնային հարաբերությունները երկու կամ ավելի հարաբերվող մարդկանց միջև զգացողությունների և դիրքորոշումների արտահայտման ձև է [45]: Մեկ այլ բնորոշմամբ միջանձնային հարաբերությունները առաջանում են սոցիալական խմբի անդամների փոխադարձ ընկալման ու հաղորդակցության արդյունքում [2]: Երբեմն «միջանձնային հարաբերություններ»–ի փոխարեն կիրառվում է «փոխհարաբերություններ» եզրույթը, որն առաջարկել է Յ.Լ.Կոլոմինսկին [12]: Միջանձնային հարաբերությունները կարող են լինել ընկերական, ռոմանտիկ, ընտանեկան և մասնագիտական [54]: Միջանձնային հարաբերությունները կարող են դրսևորվել մարդկանց փոխհարաբերություններում ագրեսիայի, թշնամության, ատելության, կոնֆլիկտի, սիրո, հարգանքի, մտերմության, մանիպուլյացիայի, վերահսկման և այլ ձևերով [27]:

Այս գլխում ներկայացված տեսու-

թյունները, դրույթներն ու գաղափարները անմիջականորեն չեն հանդիսանում հետազոտության տեսա-մեթոդաբանական հիմքը, սակայն վերջինիս հետ մեկտեղ (տես՝ Հետազոտության տեսական հիմքերը, Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքերը) կազմում են այն հայեցակարգային համակարգը, որն ապահովում է սույն աշխատանքի շրջանակներում ներկայացվող միջանձնային հարաբերությունների հոգեփմաստաբանական տեսության տեսամեթոդաբանական ամբողջությունը:

Միջանձնային հարաբերությունների տեսություններ և մոտեցումներ

Միջանձնային հարաբերություններին վերաբերվող տեսությունները քիչ չեն, սակայն դրանցից առավել նշանակալիքներն ու փորձարարական տվյալներով հիմնավորվածները ներկայացված են ստորև: Դրանք են՝ կապվածության տեսությունը, սոցիալական ներթափանցման տեսությունը, անորոշության նվազեցման տեսությունը, հարաբերությունների դիալեկտիկայի տեսությունը, հիմնարար կողմնորոշման տեսությունը և Լեվինգերի տեսությունը:

Միջանձնային հարաբերությունների նեյրոկենսաբանությունը

Միջանձնային հարաբերությունները, դրանց իրականացման հոգեբանական, սոցիալական և այլ տեսակի առանձնահատկություններն ու գործընթացներն իրենց հիմքում ունեն կենսաբանական և նյարդաբանական կառույցներ և գործընթացներ: Որոշ դեպքերում նեյրոկենսաբանական գործոններն ու դետերմինանտները առավել մեծ մասնաբաժին են ունենում միջանձնային հարաբերություններում քան մնացած բոլոր տեսակի գործոնները (հոգեբանական, սոցիալական և այլն): Այդ իսկ պատճառով չափազանց կարևորվում է միջանձնային հարաբերությունների նեյրոկենսաբանական մեկնաբանությունը:

Միջանձնային հարաբերությունների նեյրոկենսաբանական մեկնաբա-

նությունը հենվում է կապվածության (Attachment) գաղափարի վրա, որի հոգեկենսաբանական մոդելը մշակել է Զ.Բոուլբին [34]: Համաձայն կապվածությունը բացատրող նեյրոկենսաբանական տեսության, մարդկանց միջև կապերը, միջանձնային հարաբերությունները ստեղծվում և զարգանում են նեյրոկենսաբանական պատտերնի հիման վրա, որը ձևավորվում է նորածնության շրջանում՝ նորածնի և մոր միջև (The Mother-Infant Attachment Theory) [56]: Ֆենոմենոլոգիական մակարդակում դա ներկայացվում է որպես երեխայի և մոր միջև առաջացող ընդհանուր հուզական դաշտ, տրամադրություն [51] կամ գիտակցության դիալեկտիկ վիճակ [56]: Միևնույն ժամանակ մորից երեխայի բաժանման տագնապը հետևանք է կապվածության նեյրոկենսաբանական մեխանիզմների խաթարման [44]:

Կապվածության տեսությունն իր հերթին հենվում է նեյրոնային անդրադարձման համակարգի (Neural Mirroring System), այսինքն հայելային նեյրոնների աշխատանքի վրա, որն էլ և ապահովում է հասկացումը, ապրումակցումը և ոչ-վերբալ հաղորդակցումը [36; 47]:

Մոր և նորածնի միջև կապվածության առաջացման նեյրոկենսաբանական մեխանիզմները իրականացվում են միշարք նեյրոկենսաբանական համակարգերի միջոցով, որոնցից ամենկարևորներն են օքսիտոսիներգիկ և դոպամիներգիկ համակարգերը.

• Օքսիտոցիներգիկ համակարգ (Oxytocinergic System): Օքսիտոցինը պեպտիդային հորմոն է, որն արտազատվում է հիպոթալամուսում և հիպոֆիզի ետին բաժնով փոխանցվում է արյան մեջ: Օքսիտոցինը ազդում է կաթնագեղձերի և արգանդի վրա, որպեսզի խթանի կաթի արտազատումը և արգանդի կծկումները ծննդաբերության ժամանակ: Փորձերը ցույց են տվել որ մոր օրգանիզմում օքսիտոցինի քանակը չափազանց կարևոր դերակատարում ունի երեխայի

նկատմամբ մոր վարքային դրսևորումներում: Այսպես օրինակ, օբսիտոցինի քանակի կտրուկ նվազեցումը (օրինակ անտագոնիստի ներարկման միջոցով) կարող է մոր մոտ անտարբերություն և խուսափողական վարք առաջացնել երեխայի նկատմամբ [52]:

• Դոպամիներգիկ համակարգ (*Dopaminergic System*): Դոպամինը ներթմեղիատոր է, որն էականորեն ազդում է մարդու վարքի և տրամադրության վրա: Այն ներքին ամրապնդման քիմիական կարևորագույն գործոններից է և գլխուղեղի խրախուսման համակարգի կարևորագույն բաղադրիչն է, քանի որ առաջացնում է հաճույքի և բավարարվածության զգացումը, որն էլ իր հերթին ազդում է ուսուցման և մոտիվացիայի վրա [28; 57]: Դոպամինի քանակը մոր գլխուղեղում անմիջականորեն կարող է անդրադառնալ նորածնի նկատմամբ վերջինիս հուզական վերաբերմունքի և խնամքի վրա և հետևաբար ազդել կապվածության պատտերնի ձևավորման գործընթացի վրա [52]:

Կապվածությունը անպայմանորեն ենթադրում է տեղեկատվության սենսորային և կոգնիտիվ մշակում՝ շարժողական բարդ հակազդումների համար, այլ կերպ ասած կոնկրետ վարքատեսակների դրսևորման համար [55]:

Սոցիալական ներթափանցման տեսության հիմնական գաղափարները

Սոցիալական ներթափանցման տեսությունը (*Social penetration theory*) մշակել են հոգեբաններ Ի.Ալտմանն ու Դ.Թեյլորը 1973 թվականին՝ երկու անձանց միջև մտերմության մեխանիզմները բացատրելու համար: Տեսության համաձայն միջանձնային հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց խորանում է նաև միջանձնային հաղորդակցումը [38]: Միջանձնային հարաբերությունների զարգացման գործընթացում կարևորագույն դերակատարում ունի կողմերի ինքնաբացահայտումը՝

կիսվելը ինտիմ, նեղ անձնական տեղեկատվությամբ և հույզերով: Ընդ որում որպես միջանձնային հարաբերությունների զարգացման հիմնավոր պայման կարևորվում է այդ ինքնաբացահայտման փուլայնությունը, որոշ ժամանակահատվածի մեջ ձգված լինելը [26]: Մասնակից կողմերի փոխադարձ ինքնաբացահայտումը, որպես միջանձնային հարաբերությունների զարգացման, ամրապնդման և վստահության մթնոլորտիս տեղծման նախապայման կարևորվում է հատկապես հոգեթերապիայում [58, էջ 116–118], որպես միջանձնային հարաբերությունների յուրահատուկ ձև:

Ինքնաբացահայտումը, այսինքն սեփական անձի բացահայտումը մեկ ուրիշին, կողմերի մոտ առաջացնում է խոցելիության զգացում, որն էլ ըստ Ալտմանի և Թեյլորի՝ հարաբերությունների զարգացման, խորացման երաշխիքն է [26]:

Անորոշության նվազեցման տեսության հիմնական դրույթները

Անորոշության նվազեցման տեսությունը (*Uncertainty reduction theory*) մշակել են 2.Բերգերն ու Ռ.Քալաբրիսը 1975 թվականին: Այս տեսության հիմնական դրույթն այն է, որ միջանձնային հարաբերություններում մարդիկ կարիք են ունենում հարաբերվող մյուս կողմի վերաբերյալ տեղեկատվության, որի արդյունքում կարողանում են նվազեցնել անորոշության մակարդակը: Ստանալով անհրաժեշտ տեղեկատվությունը՝ կողմերը կարողանում են ինչ-որ չափով նաև կանխատեսել միմյանց վարքը և հարակից երևույթները: Բերգերի և Քալաբրիսի պնդմամբ անորոշության մակարդակի նվազեցման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված տեղեկատվության պահանջը կարևորագույն դերակատարում ունի միջանձնային հարաբերությունների զարգացման և հետագա ընթացքի վրա. միջանձնային հարաբերություններում առաջացող անորոշությունը հնարավոր է նվազեցնել միմիայն միջանձնային հաղորդակց-

ման միջոցով [30]:

Տեսության հիմնադիրների կողմից միջանձնային հարաբերություններում անորոշության նվազեցման կարևորությունը տեսնելը զարմանալի չէ, քանի որ արդեն 1960-ականներին անորոշությունը համարվում էր որպես տագնապի և անձնային տագնապայնության հիմնական պատճառ [40; 49], իսկ կապը անորոշության և տագնապի, տագնապային խանգարումների, օբսեսիվ-կոմպուլսիվ խանգարումների, դեպրեսիվ խանգարումների միջև փաստում են շատ հետազոտություններ [33; 35; 37; 39]:

Բերգերն ու Քալաբրիսը առաջ են քաշում 7 դրույթ՝

1. միջանձնային հարաբերություններում մարդիկ ապրում են անորոշության զգացումներ.

2. անորոշությունը ոչ ցանկալի հոգեվիճակ է որն առաջացնում է կոգնիտիվ սթրես.

3. անձանոթ մարդիկ հանդիպելիս առաջին հերթին ջանում են նվազեցնել անորոշությունը՝ կանխատեսելիությունը բարձրացնելու համար.

4. միջանձնային հաղորդակցումը զարգացող և փուլային գործընթաց է.

5. միջանձնային հաղորդակցումը անորոշության նվազեցման առաջնային միջոցն է.

6. տեղեկատվության քանակն ու բնույթը, որը մարդիկ կիսում են միմյանց հետ, ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են.

7. մարդկանց վարքը հնարավոր է կանխատեսել որոշ օրինաչափությունների շրջանակներում [30]:

Անորոշության կենտրոնական գաղափարի և միջանձնային հարաբերությունների զարգացման վերոնշյալ յոթը դրույթների հետ կապը հեղինակները բացատրում են մի շարք աքսիոմների միջոցով [42, էջ 176-183]:

Բերգերն ու Քալաբրիսն առանձնացնում են անորոշության երկու տեսակ՝ կոգնիտիվ և վարքային, ինչպես նաև

միջանձնային հարաբերություններում տեղեկատվության որոնման երեք ռազմավարություն՝ ակտիվ, պասիվ և ինտերակտիվ: Ընդ որում գոյություն ունի անորոշության նվազեցման երկու հիմնական գործընթաց՝ կանխատեսում և բացատրություն: Կանխատեսումը միջանձնային հարաբերություններում ներգրավված անձանց կոնկրետ վարքատեսակների կանխատեսումն է, իսկ բացատրությունը՝ այդ իսկ վարքատեսակների իմաստն ու նշանակությունը մեկնաբանելու կարողությունը [31]:

Հարաբերությունների դիալեկտիկայի հակիրճ նկարագրությունը

Հարաբերությունների դիալեկտիկան սահմանվում է որպես՝ միջանձնային հարաբերություններում հակասությունների կամ հակասող և հակընդեմ միտումների անդադար փոխազդեցությունների հանգույց [38]: Հարաբերությունների դիալեկտիկայի (Relational dialectics) տեսությունը առաջին անգամ ներկայացրել են Լ.Բաքստերը [29] և Ու.Ռոուլինսը [46] 1988թ-ին, սահմանելով հարաբերվող կողմերի միջև եղած հաղորդակցման պատերնները որպես ներքին դիալեկտիկական ձնշումների և լարվածության արդյունք:

Լ.Բաքստերը և Մ.Մոնտգոմերին նշում են, որ հարաբերությունների դիալեկտիկայի տեսության բնույթը կարելի է փոխանցել՝ «հակադրությունները ձգում են միմյանց», «ձկնորսը ձկնորսին հեռվից է տեսնում», «երկու հոգին ընկերախումբ է, երեքը՝ բազմություն» սակայն «որքան շատ այնքան լավ» ասացվածքներով [29]: Նրանց կարծիքով միջանձնային հարաբերությունները լավագույնս նկարագրվում են հենց նմանատիպ հակասություններ պարունակող, ասույթներով: Դա բացատրվում է նրանով, որ որ մարդուն հատուկ է միևնույն երևույթի վերաբերյալ ունենալ միքանի, երբեմն իրարամերժ, իրար հակասող, տեսակետ: Հետևաբար բնական է որ այդ հոգեկան հատկությունը ևս դրսևորվում է

միջանձնային հարաբերություններում:

Հարաբերությունների դիալեկտիկան Մ.Բախտինի այն դրույթի հետագա զարգացումն է համաձայն որի կյանքը բաց մենախոսություն է և մարդիկ միջանձնային հարաբերությունների ներսում ունենում են հակադիր ցանկությունների և պահանջմունքների բախման ապրումներ [29]

Գոյություն ունեն 4 հիմնական դրույթներ, որոք կազմում են հարաբերությունների դիալեկտիկայի հենքը՝ հակասություն, ամբողջություն, գործընթաց և պրակտիս:

1. Հակասությունները հարաբերությունների դիալեկտիկայի հիմնական դրույթն է: Այն միավորված հակադրությունների ակտիվ փոխազդեցությունն է: Հակասությունը կարող է սահմանվել, որպես երկու իրարամերժ միտումների կամ ուժերի փոխկապացվածություն [42]: Որպես օրինակ կարելի է նշել կողմերի մտերմանալու և հեռավորություն պահելու միաժամանակյա ցանկությունը միջանձնային հարաբերություններում:

2. Ամբողջությունը մատնանշում է այն փաստը, որ միջանձնային հարաբերություններում հակասությունները հանդես են գալիս մեկ միասնությամբ և չեն կարող հասկացվել առանձին-առանձին: Օրինակ, կախվածության և փոխկախվածության միջև գոյություն ունեցող լարվածությունը չի կարելի առանձնացնել հրապարակայնության և գաղտնիության միջև եղած լարվածությունից. երկուս էլ ազդում են մեկը մյուսի վրա և պայմանավորում մեկը մյուսին:

3. Գործընթաց: Հարաբերությունների դիալեկտիկան անհրաժեշտ է դիտարկել սոցիալական գործընթացների ենթատեքստում: Միջանձնային հարաբերություններում գործողությունները և փոփոխությունը ֆունկցիոնալ հատկություններ են, որոնք պայմանավորված են սոցիալական գործոններով. անձը կարող է ժամանակի ընթացքում տատանվել և փոփոխել իր պահվածքը

միջանձնային հարաբերություններում՝ հրապարակայնությունից դեպի ավելի գաղտնիություն և հակառակը [46]:

4. Պրաքսիսը փիլիսոփայական դրույթ է որը վերաբերվում է գործելու փորձառությունը: Պրակքսիսի ընթացքում դիալեկտիկական ճնշումները ստեղծվում և վերստեղծվում են ակտիվ ներգրավվածության և փոխազդեցության միջոցով: Այլ կերպ ասած, անձը միջանձնային հարաբերություններում իր իրական ներգրավվածության շնորհիվ է որ բախվում է այլ մարդկանց պահանջմունքների և արժեքների հետ: Պրաքսիսի ընթացքում անձը կատարում է ընտրություն հակադիր պահանջմունքների և արժեքների միջև (դիալեկտիկական ճնշումների): Միևնույն ժամանակ ընտրված պահանջմունքներն ու արժեքները ստեղծում, վերստեղծում, փոփոխում են միջանձնային հարաբերությունների բնույթը:

Հիմնարար կողմնորոշման փեսության առանցքային գաղափարները

Միջանձնային հարաբերությունների հիմնարար կողմնորոշման (Fundamental Interpersonal Relations Orientation – FIRO) տեսության հիմնադիր Ու.Շուտցը գտնում է, որ ամեն անհատ ունի այլ մարդկանց նկատմամբ յուրահատուկ սոցիալական կողմնորոշում, որն էլ և պայմանավորում է վերջինիս միջանձնային վարքը: Շուտցը անհատի միջանձնային վարքը փորձում է բացատրել երեք պահանջմունքների՝ ներգրավվածության, վերահսկողության և աֆֆեկտի միջոցով: Այդ պահանջմունքները զարգանում են դեռ մանկական տարիքում՝ մեծահասակների հետ փոխազդեցություններում: Օրինակ, ներգրավվածության պահանջմունքի զարգացումը մեծապես կախված է նրանից թե որքանով էր երեխան ներգրավված ընտանիքում, ներընտանեկան միջանձնային հարաբերությունների համակարգում: Վերահսկողության պահանջմունքը կախված է նրանից թե ծնող-երեխա հարաբերություններում

շեշտը դրված է եղել ազատության թե վերահսկողության վրա: Իսկ աֆֆեկտի պահանջմունքը կախված է շրջապատի կողմից երեխայի ընդունված կամ մերժված լինելու մակարդակով: Եթե մանկական տարիքում այս պահանջմունքները չեն բավարարվում՝ անհատն իրեն զգում է ուրիշների սիրուն և հարգանքին անարժան [50]: Վ.Ն.Մյասիշևը առավել կարևորում է միջանային հարաբերությունների կարևոր բաղադրիչներից վերաբերմունքը: Մյասիշևի հիմնական դրույթն այն է, որ անձը, հոգեկանն ու գիտակցությունը իրենցից ներկայացնում են օբյեկտիվ իրականության արտացոլման և դրա նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի միասնություն: Միջանձնային հարաբերությունները Մյասիշևի տեսության մեջ հանդես են գալիս որպես մարդու վերաբերմունքների ամբողջական համակարգի բաղադրիչներից մեկի, այլ մարդկանց հետ սուբյեկտի գիտակցական կապերի, իրականացման ձև [17]:

Այսպիսով, «միջանձնային հարաբերությունների» հասկացման մեջ կարևոր տեղ է զբաղեցնում «վերաբերմունքը»:

Միջանձնային հարաբերությունների կարևոր բնութագրիչներից են նաև ներդաշնակությունն ու աններդաշնակությունը [10], միջանձնային համատեղելիությունը [43; 50]:

Միջանձնային հարաբերությունների հինգ փուլանոց մոդելի հիմնական գաղափարը և փուլային նկարագրությունը

Միջանձնային հարաբերությունների զարգացման ամենատարածված մոդելներից մեկի հեղինակը Զ.Լեվինգերն է [41]: Ի սկզբանե այդ մոդելը ձևակերպվել էր չափահաս հետերոսեքսուալ մարդկանց միջև ռոմանտիկ հարաբերությունների զարգացման ընթացքը նկարագրելու համար, սակայն ժամանակի ընթացքում այն ապացուցեց իր կիրառելիությունը նաև մնացյալ տիպի միջանձնային հարաբերություններում:

Համաձայն Լեվինգերի մոդելի, միջանձնային հարաբերությունները զարգանում են հինգ փուլով.

1.Ծանոթություն (*Acquaintance*): Ծանոթությունը հիմնվում է նախնական հարաբերությունների, ֆիզիկական նմանության, առաջին տպավորության և այլ գործոնների վրա: Եթե երկու մարդ հավանում են մեկմեկու ապա նրանց հարաբերություններն անցնում են հաջորդ փուլ, սակայն ծանոթության փուլը կարող է զարգանալ նաև այլ ճանապարհով (օրինակ՝ մասնագիտական միություն և այլն):

2.Ամրապնդում (*Buildup*): Այս փուլի ընթացքում հարաբերվող կողմերը սկսում են վստահել միմյանց և դրսևորել միմյանց նկատմամբ հոգատարություն կամ հետաքրքրվածություն: Այս փուլից անցում է կատարվում հաջորդ փուլ, եթե կողմերը համատեղելի են լինում, դրսևորում են մտերմանալու ցանկություն և այլն:

3.Խորացում (*Continuation*): Այս փուլում հարաբերությունները խորանում են: Կողմերը դառնում են մտերիմ. կարող է առաջանալ երկարատև ընկերություն, ռոմանտիկ հարաբերություններ և ամուսնություն: Այնուամենայնիվ հարաբերությունները կարող են խորանալ և զարգանալ նաև այս փուլում: Միջանձնային հարաբերությունների խորացման փուլը համեմատաբար ավելի երկար է տևում քան նախորդ երկու փուլերը:

4.Վատթարացում (*Deterioration*): Ոչ բոլոր հարաբերություններն են որ ընթացքում վատթարանում են, սակայն վատթարացման տարաբնույթ, թեկուզ չնչին թվացող նշանները կարող են հետագայում հանգեցնել դրան: Հարաբերություններում դժգոհությունների, գայրույթի ու ձանձրույթի արդյունքում կողմերը կարող են սկսել քիչ շփվել միմյանց հետ, սահմանափակել այն և խուսափել մեկը մյուսից: Իսկ վստահության պակասը կարող է ի վերջո հանգեցնել հարաբերությունների ավարտին, եթե

իհարկե կողմերը ձեռնամուխ չլինեն իրենց հարաբերություններում առաջացած խնդիրների լուծմանը:

5.Ավարտ (*Termination*): Հարաբերությունների վերջին փուլը դրանց ավարտն է, որը կարող է պայմանավորված լինել կողմերից մեկի մահով, ժամանակի և տարածության մեջ նրանց հեռավորությամբ, բոլոր տեսակի կապերի խզմամբ և այլն [41]:

Միջանձնային հարաբերությունները շփման եվ հասարակական հարաբերությունների համատեքստում

Միջանձնային հարաբերությունները, կախված հետազոտողների մեթոդաբանական ուղղվածությունից, դիտարկվել և դիտարկվում են տարբեր հարակից երևույթների, ինչպիսիք են՝ շփումն ու հասարակական հարաբերությունները, շրջանակներում և համատեքստում: Միջանձնային հարաբերությունների էությունը, բնույթն և տեղը մարդու հարաբերությունների համակարգում հասկանալու համար անհրաժեշտ է դիտարկել այն այդ իսկ համակարգի բաղադրիչների համատեքստում:

Միջանձնային հարաբերությունները հասարակական հարաբերությունների համալսարանում

Վ.Ն.Մյասիշևը ձևակերպել է հոգեբանության կարևորագույն սկզբունքներից մեկը, համաձայն որի հասարակական հարաբերությունների համակարգը, որում զարգանում է անձնավորությունը, ձևավորում է վերջինիս սուբյեկտիվ վերաբերմունքը իրականության բոլոր երևույթների նկատմամբ: Մյասիշևի պնդմամբ, հարաբերությունների այդ համակարգը շրջապատող աշխարհի և սեփական անձի նկատմամբ՝ անձի ամենաբնորոշ հատկանիշն է. առավել բնորոշ քան ասենք խառնվածքն ու ընդունակությունները [6, էջ 5-7]:

Միջանձնային հարաբերությունների տեղի և դերի վերաբերյալ հոգեբանության մեջ գոյություն ունեն տարբեր մոտեցումներ: Երբեմն դրանք դիտարկվում

են հասարակական հարաբերությունների հետ միևնույն հարթության վրա, իսկ երբեմն էլ՝ որպես հասարակական հարաբերություններից վեր գտնվող համակարգ [13, էջ 146]: Կ.Պլատոնովն, օրինակ, միջանձնային հարաբերությունները հասկանում է որպես գիտացության մեջ՝ հասարակական հարաբերությունների արտացոլանք [19, էջ 30]: Գ.Անդրեևան, հակառակը, նշում է, որ միջանձնային հարաբերությունների էությունը հնարավոր է ճիշտ հասկանալ միայն այն դեպքում եթե դրանք չդրվեն հասարակական հարաբերությունների հետ միևնույն հարթության վրա: Նրա պնդմամբ, միջանձնային հարաբերություններն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես յուրաքանչյուր տեսակի հասարակական հարաբերությունների ներսում առաջացող յուրահատուկ տիպի հարաբերություններ [3, 84-87]: Միջանձնային հարաբերությունները էապես տարբերվում են հասարակական հարաբերություններից, քանի որ դրանց բնութագրող հիմնական առաձևահատկությունը՝ հուզականությունն է: Միջանձնային հարաբերությունների հուզականությունը ենթադրում է այն, որ դրանք առաջանում և կազմավորվում են մեկը մյուսի հետ հարաբերվող մարդկանց մոտ ծնվող որոշակի հույզերի և զգացմունքների հիման վրա [3, էջ 84-87]:

Հասարակական հարաբերությունները երբեմն ավելի են կապվում «շփում» հասկացության հետ քան «միջանձնային հարաբերություններ» հասկացության հետ: Օրինակ Բ.Լոմովը գտնում է, որ հենց մարդկանց ամենօրյա շփման և գործունեության մեջ է որ առաջանում և զարգանում են հասարակական հարաբերությունները [16, էջ 242-271]: Լ.Բուկվան նշում է որ շփումը անմիջականորեն դիտարկվող և ապրվող իրականություն է, ինչպես նաև հասարակական հարաբերությունների կոնկրետացումն ու անհատականացումը: Եվ ինչպես հասարակությունը չի կարող գոյություն ունենալ

որպես առանձին «դեմք», այնպես էլ հասարակական հարաբերությունները չեն կարող գոյություն ունենալ մարդկանց շփումից և կենսագործունեությունից դուրս [7, էջ 116]:

Ա.Բողալևը նույնպես շփումը բնութագրում է որպես միջանձնային կապերի և փոխազդեցությունների, հետևաբար և միջանձնային հարաբերությունների, ստեղծման գործընթաց, որը պայմանավորում են հասարակական հարաբերությունները [5, էջ 6]: Բուեվայի հասկացմամբ հասարակական հարաբերությունների սոցիալ-հոգեբանական յուրատիպությունը կայանում է նրանում, որ վերջինս առաջանում է օբյեկտիվ սոցիալական երևույթների, իրավիճակների, կապերի, գործունեության ձևերի նկատմամբ առանձին անձանց սուբյեկտիվ վերաբերմունքից [7, էջ 116–117]: Եվ Բուեվան [7, էջ 110–117] և Լոմովը պնդում են որ շփման մեջ, ի տարբերություն այլ տեսակի փոխազդեցությունների, դրսևորվում են մարդկանց հոգեկան որակները [16, էջ 300]: Այս տեսանկյունից ըստ Բուեվայի հասարակական հարաբերությունները և շփումը այնուամենայնիվ միասին կազմում են մեկ գործընթաց, որի բովանդակությունը կազմում են հասարակական հարաբերությունները, իսկ շփումը՝ գործընթացի անհատականացված ձևերը: Այսինքն խոսելով օրինակ տնտեսական հարաբերությունների, որպես հասարակական հարաբերությունների տեսակի, մասին հնարավոր է միայն գիտական վերացարկման մակարդակում, այնինչ իրականում դրանք անքակտելիորեն կապված են շփման հետ, քանի որ իրականացվում (տնտեսական հարաբերությունները) են մարդկանց միջոցով: [7, էջ 118] Կազանը առաջ է քաշում մի գաղափար, համաձայն որի հասարակական հարաբերությունները ծնվում են մարդկանց միջև շփման արդյունքում, սակայն ժամանակի ընթացքում ձեռք են բերում անկախություն և շարունակում են իրեց գոյությունը ան-

հատների գիտակցությունից անկախ և որ նույնիսկ տեղի է ունենում հակառակը. այդ հարաբերությունները սկսում են ազդել մարդկանց միջև իրականացվող շփման վրա [11, էջ 134–136]:

Հասարակական հարաբերությունները դրանք հարաբերություններն են հասարակության կառուցվածքային տարրերի միջև: Դրանց յուրահատկություններն ու տարբերությունները առաջին հերթին բխում են հենց հասարակության առանձնահատկություններից. տնտեսական կառուցվածքից, գործունեության պայմաններից, սեփականության ձևերից և այլն [7, էջ 120]:

Ի վերջո, կարելի է ընհանրացնելով ասել, որ հասարակական հարաբերությունները ընդհանուր առմամբ ներկայացվում են որպես անդեմ [7, էջ 121], միջնորդավորված և վերանձնային [11, էջ 136–137] հարաբերություններ, որոնցում բացվում են մարդկանց կենսագործունեության ոլորտների, աշխատանքի տեսակների և հանրույթների միջև գոյություն ունեցող սոցիալական կապերը:

Միջանձնային հարաբերությունները շփման համապրեքսում

Հասարակական հարաբերությունների և միջանձնային հարաբերությունների միջև եղած կապի վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս հասկանալու շփման տեղն ու դերը արտաքին աշխարհի հետ մարդու կապերի բարդ համակարգի մեջ:

Հարաբերությունների հոգեբանության մեջ կարևոր խնդիրներից է «շփում» հասկացության ճիշտ մեկնաբանությունը: Վերջինս հաճախ օգտագործվում է որպես «հաղորդակցման» (*Communication*) հոմանիշ: Ընդհանուր առմամբ դա այդպես էլ կա, սակայն վերջինս մի փոքր այլ իմաստային երանգավորում է ստանում գործունեության տեսության շրջանակներում:

Համաձայն գործունեության տեսության՝ և՛ հասարակական, և՛ միջանձնային հարաբերությունները բացա-

հայտվում և իրականացվում են հենց շփման մեջ: Այսինքն շփման հիմքերը հենց մարդկային նյութական կենսագործունեության մեջ են: Ա.Ն.Լեոնտևի բնորոշմամբ մարդու վերաբերմունքը իրեն շրջապատող առարկայական աշխարհի նկատմամբ միշտ միջնորդավորված է այլ մարդկանց, հասարակության նմատմամբ իր վերաբերմունքով [14, էջ 289]: Միջանձնային հարաբերությունները լինելով հարաբերությունների յուրահատուկ ձև այնուամենայնիվ իրականացվում են կոնկրետ հասարակական համակարգի ներսում՝ փոխազդելով վերջինիս հետ: Այդ փոխազդեցության արդյունքում վերջիններս անընդհատ փոխակերպում են միմյանց հարաբերվելով մեկը մյուսի հետ ֆիզիկական, նյութական, հուզական, վարքային և իմաստային մակարդակներում:

Անդրևան նշում է, որ առանց շփման հնարավոր չէ պատկերացնել մարդկային հասարակությունը, քանի որ հենց շփումն է որ կապում և միավորում է մարդկային անհատներին մեկ համակարգի մեջ: Այս առումով շփումը ընկալվում է և՛ որպես հասարակական հարաբերությունների, և՛ որպես միջանձնային հարաբերությունների իրականացում, ռեալիզացիա [3, էջ 88–90]: Այստեղից հետևում է որ միջանձնային հարաբերությունները և հասարակական հարաբերությունները որպես հարթություններ հատվում են «շփման» ժամանակ-տարածության մեջ:

Սակայն շփման մեջ տարբեր կերպ են իրագործվում միջանձնային և հասարակական հարաբերությունները: Այդ իսկ պատճառով այդ վերջիններիս իրագործման գործընթացները ուսումնասիրվում են տարբեր գիտությունների շրջանակներում: Օրինակ եթե շփումը որպես միջանձնային հարաբերությունների իրագործում ուսումնասիրվում է հոգեբանության, սոցիալական հոգեբանության մեջ, ապա խմբերի միջև եղած հարաբերություններն առավել

շատ սոցիոլոգիայի ուսումնասիրության օբյեկտն են:

Շփումը պարտադրված է մարդկանց համակեցության փաստով, այդ պատճառով այն անխուսափելիորեն իրագործվում է ամենատարբեր միջանձնային հարաբերություններում՝ շփվողների միմյանց նկատմամբ և դրական և բացասական վերաբերմունքի առկայության դեպքում [3, էջ 88–90]: Միանշանակ դա ազդում է հարաբերությունների որակի, ընթացքի և արդյունքի վրա, սակայն այդ նույնը գործում է նաև մակրոմակարդակի վրա, երբ շփվող կողմերը ոչ թե առանձին անձիք են այլ [3, էջ 90–91]: Ընդ որում պարտադրված շփման երևույթը անտագոնիստական խմբերի կամ այդ խմբերի ներկայացուցիչների միջև ավելի հաճախ հանդիպող երևույթ է քան պարտադրված շփումը միջանձնային հարաբերություններում [3, էջ 88–91]:

Միջանձնային հարաբերությունները հաղորդակցման, շփման եվ գործունեության համատեքստում

Միջանձնային հարաբերությունների առանձնահատկությունների մեկ այլ խումբ էլ կարելի է դիտարկել ուսումնասիրելով վերջինս հաղորդակցման, շփման և գործունեության համատեքստերում: Եթե շփման և գործունեության համատեքստում միջանձնային հարաբերությունները հանդես են գալիս ավելի որպես անձի և հասարակության զարգացման անհրաժեշտ պայման, ապա հաղորդակցման համատեքստում առավել ուշադրություն է դարձվում միջանձնային հարաբերությունների կոմունիկատիվ և իմաստաբանական կողմերի վրա:

Քանի որ շփումը, այսպես ասած, «պարտադրված» է մարդկային համակեցությամբ, ապա հարաբերությունների առարկան միշտ գործունեությունն է: Ընդ որում հարաբերությունների առարկան կարող են լինել գործունեության ամենտարբեր ձևերը [17, էջ 24–26]

Շփումն ու գործունեությունը ինչպես

անձի, այնպես էլ հասարակության զարգացման անհրաժեշտ և համընդհանուր պայման է: Ցանկացած գործունեություն ենթադրում է մարդու ներգրավումը որոշակի հասարակական հարաբերությունների մեջ [7, էջ 110]: Շփման ընթացքում կողմերի միջև իրականացվում է գործունեությունների միջոցների և արդյունքների փոխադարձ փոխանակում [16, էջ 242–271]: Լոմովի հավաստմամբ, չի կարելի շփումն ու գործունեությունը դիտարկել միմյանցից անջատ որպես անկախ և զուգահեռ զարգացող գործընթացներ: Այլ ընդհակառակը, շփումն ու գործունեությունը մեկ գործընթացի երկու կողմեր են որոնց միջև գոյություն ունեն շատ անցումներ և փոխակերպումներ [16, էջ 242–271]:

Շփումը ոչ միայն հոգևոր, այլև նյութական, սոցիալական գործընթաց է որում տեղի են ունենում փորձի, ընդունակությունների, կարողությունների, հմտությունների, գործունեությունների արդյունքների փոխանակում: Եվ քանի որ շփումը սերտաճած է մարդկանց պրակտիկ գործունեության հետ՝ այն կարող է իրագործել իր գործառնությունները միմիայն գործունեության հետ մեկտեղ և գործունեության մեջ [16, էջ 242–271]: Ընդ որում շփման իրական միջնորդներ կարող են հանդիսանալ ինչպես հոգևոր գործունեության արդյունքները (գաղափարներ, կարծիքներ և այլն), այնպես էլ սոցիալական արժեքները և մարդկային փորձը կրող նյութական իրերն ու օբյեկտները [7, էջ 110]:

Բուելան դիտարկում է շփումը նաև որպես սուբյեկտի ակտիվության ինքնուրույն և յուրահատուկ տեսակ, որի արդյունքը ոչ թե նյութական կամ իդեալական առարկան է, այլ միջանձնային հարաբերությունները [7, էջ 110]: Այսպիսով, միջանձնային հարաբերությունները ոչ միայն բացահայտվում և իրագործվում են շփման մեջ [3, էջ 88–90], այլև հանդիսանում են վերջինիս արդյունքը:

Շփման ոլորտը, միջոցներն ու շար-

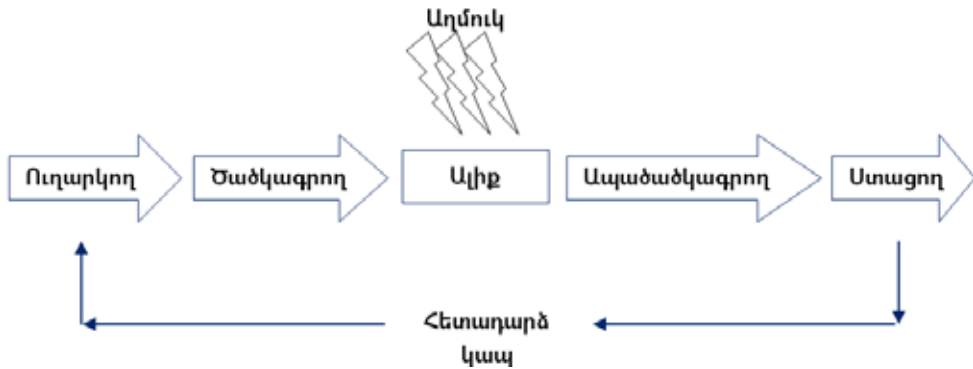
ժընթացը պայմանավորված են շփվող կողմերի սոցիալական գործառնությունով և հասարակական հարաբերությունների համակարգում իրենց գրաված դիրքով [7, էջ 120–125]:

Շփման ընթացքում տեղի է ունենում անհատների ռացիոնալ և հուզական փոխազդեցություններ, ինչպես նաև կամային փոխգործակցություն: Շփման ընթացքում բացահայտվում և ձևավորվում են կողմերի տրամադրությունները, մտքերը, հայացքները: Տեղի է ունենում սովորությունների, վարքատեսակների, հայացքների փոխանցում և փոխակերպում [7, էջ 111]: Շփման ընթացքում տեղի է ունենում նաև անձնային իմաստների, իմաստային կառույցների փոխանցում, կոնկրետ երևույթների իմաստավորում, վերաիմաստավորում և իմաստային ներկայացվածության փոխակերպում:

Շփումը հանդես է գալիս նաև գործունեության և ընդհանրապես վարքի սոցիալական դետերմինանտ [7, էջ 112]: Միջանձնային հարաբերություններն իրենց հերթին պարբերաբար հստակեցվում, փոխակերպվում և հղկվում են, զարգանում են շփման ընթացքում և միջոցով:

Գործունեության տեսությունից դուրս և ընդհանուր գիտական մակարդակում շփումը դիտարկելիս ընդունված է գործածել «հաղորդակցում» եզրույթը:

Ընդհանուր առմամբ, հաղորդակցումը գործընթաց է որի ժամանակ իրավիճակը, իրադրությունը մի վայրից փոխանցվում է դեպի մեկ այլ վայր՝ սինվոլների միջոցով [48]: Միջանձնային հաղորդակցման էությունն ու կառուցվածքը բացահայտող մոդելներից ամենատարածվածը Շենոն–Ուիվերի մոդելն է (Shannon–Weaver’s Model of Communication):

Գծապատկեր 1. Հաղորդակցման Շենոն–Ուիվերի մոդելը:

Շենոն–Ուիվերի մոդելը ներառում է 8 հիմնական բաղադրիչ, որոնք են՝ աղբյուրը կամ ուղարկողը (*Source/Sender*), ծածկագրողը (*Encoder*), հաղորդագրությունը (*Message*), ալիքը (*Channel*), աղմուկը (*Noise*), ապածածկագրողը (*Decoder*), ստացողը (*Receiver*) և հետադարձ կապը (*Feedback*):

- **Աղբյուրը կամ ուղարկողը** հաղորդակցման նախաձեռնող կողմն է, որը նպատակ ունի փոխանցել կոնկրետ տեղեկությո՜ւն կամ կոնցեպտ և այդ իսկ պատճառով էլ կարիք ունի հաղորդակցման գործընթացի:

- **Ծածկագրողը:** Հաղորդակցման գործընթացը սկսելու որոշումից հետո անհրաժեշտություն է առաջանում փոխանցման ենթակա տեղեկությո՜ւնը կամ կոնցեպտը որևէ ձևաչափով ծածկագրման:

- **Հաղորդագրությունը** այն տեղեկությո՜ւն է կամ կոնցեպտը որը պետք է փոխանցվի մի կետից մյուսը:

- **Ալիքն** այն ճանապարհն է որով պետք է անցի հաղորդագրությունը (բանավոր, գրավոր կամ այլ տեսակի):

- **Աղմուկը** այն խաթարումն է որի արդյունքում փոփոխվում է սկզբնական հաղորդագրությունը: Աղմուկ կարող է հանդիսանալ ցանկացած բան, որն աղավաղում է հաղորդագրությունը: Այն կարող է լինել ֆիզիկական կամ իմաս-

տաբանական:

- **Ապածածկագրողը:** Մինչ տեղեկությո՜ւնը կհասնի հասցեատիրոջը՝ այն պետք ապածածկագրվի, որպեսզի ներկայացվի ստացողի համար հասկանալի իմաստաբանական ձևաչափով:

- **Ստացողը** կամ **ընդունողը** հաղորդակցման մոդելի այն բաղադրիչն է որի համար էլ նախատեսված է կոնկրետ տեղեկությո՜ւնը կամ կոնցեպտը:

- **Հետադարձ կապը:** Իմաստավորված հաղորդակցման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի ստացողը ապահովի ուղարկողին կամ աղբյուրին հետադարձ կապով: Հետադարձ կապը հնարավորություն է տալիս աղբյուրին իմանալ՝ արդյոք հաջող էր հաղորդակցումը թե ոչ [48]:

Այսպիսով՝ միջանձնային հարաբերությունների իրագործումը հաղորդակցման միջոցով ներկայացվում է որպես որևէ աղբյուրից՝ կոնկրետ ստացողին տեղեկությո՜ւն փոխանցման գործընթաց: Վերջինս կարելի է ներկայացնել հետևյալ մոդելով՝ ո՞վ – ի՞նչ ասվեց – ի՞նչ ալիքի միջոցով – ու՞մ – ի՞նչպիսի՞ արդյունքով [53]: Միջանձնային հարաբերություններում, այս տեսանկյունից, առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում այն թե որքան ճշգրիտ և համարժեք են տեղեկությո՜ւնը կամ կոնցեպտի մեկնաբանությունները ստացողի կողմից. կոգնիտիվ

հոգեբանության մեջ նման դեպքերում խոսվում է ընկալումների համարժեքության մասին: Հաղորդակցման որոշ տեսաբանների կարծիքով հաղորդակցման էությունը կայանում է ոչ թե տեղեկատվության փոխանակման այլ մեկնաբանությունների կիսման (անգլերեն Share

բառի իմաստով) մեջ [53]:

Միջանձնային հաղորդակցմանը նույնպես, ինչպես և շփմանը գործունեության տեսության շրջանակներում, վերագրվում են մարդկանց վարքի ուղղորդման, համակարգման և ներագման գործառնությունը [53]:

ՓՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ս.Ա. Զաքարյան, Փիլիսոփայության պատմություն / Պատ. խմբ.՝ պրոֆ. Հ.Ղ.Միրզոյան. Եր.: Նաիրի, 2000: – 336 էջ:
2. Ս.Ա. Նալչաջյան, Հոգեբանական բառարան, Եր.: Լույս, 1984 թ.: – 240 էջ:
3. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник. – 3-е изд. – М.: Наука, 1994. – 325с.
4. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
5. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
6. Бодалев А.А. // Мясичев В.Н. Психология отношений: Под редакцией А.А.Бодалева / Вступительная статья А. А. Бодалева. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОД ЭК», 1995. – 356 с.
7. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. М.: «Мысль», 1987. – 216 с.
8. Гоббс Т. Сочинения в 2-х т. Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – 731 с.
9. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 752 с.
10. Духновский С.В. Субъективная оценка межличностных отношений. Руководство по применению. СПб.: ООО Издательство «Речь», 2006. – 54 с.
11. Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений.— М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
12. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах (общие и возрастные особенности): Учеб. пособие. – Минск: ТетраСистемс, 2000. – 432 с.
13. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии. Л., ЛГУ, 1967. – 174 с.
14. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
15. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
16. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
17. Мясичев В.Н. Психология отношений: Под редакцией А.А.Бодалева / Вступительная статья А. А. Бодалева. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОД ЭК», 1995. – 356 с.
18. Ойзерман Т.И. История диалектики. Немецкая классическая философия. М.: Мысль, 1978. – 365 с.
19. Платонов К.К. О системе психологии. М.: Мысль, 1974. – 216 с.
20. Сафьянов В.И. Этика общения: Учебное пособие. М.: Изд-во МГУП «Мир книги», 1998. – 164 с.
21. Ситниченко Л.А. Человеческое общение в интерпретациях современной западной философии. – Киев: Наукова думка, 1990. – 112 с
22. Спиноза Б. Избранные произведения. М.: Политиздат, 1957. – 164 с.
23. Фейербах Л. Избранные философские произведения: в 2-х т. М.: Госполитиздат, 1955. Т. 2. – 943 с.
24. Хабермас Ю. Познание и интерес // Философские науки, 1990, № 1.; – с. 91–96.
25. Юм Д. Сочинения. В 2-х т.: Пер. с англ. – М.: Мысль, 1965. Т. 1 – 847 с., Т. 2 – 927 с.
26. Altman, I. & Taylor, D. (1973). Social penetration: The development of interpersonal relationships. New York: Holt.
27. Argyle M. (1991). Psychologia stosunków międzyludzkich. Warszawa.
28. Arias-Carrión O, Pöppel E (2007). Dopamine, learning and reward-seeking behavior. Acta Neurobiologiae Experimentalis 67 (4): 481–488.

29. Baxter, L. A. (2004). A tale of two voices: relational dialectics theory. *The Journal of Family Communication*, 4(3&4): 182–192.
30. Berger, C. R., Calabrese, R. J. (1975). Some Exploration in Initial Interaction and Beyond: Toward a Developmental Theory of Communication. *Human Communication Research*, 1: 99–112.
31. Berger, C.R. & Bradac, J. J. (1982). Language and social knowledge: Uncertainty in interpersonal relations. E. Arnold.
32. Berscheid, E. (1999). The greening of relationship science. *American Psychologist*, 4 54 (4): 260–266.
33. Boelen, P.A. & Carleton, R.N. (2012). Intolerance of uncertainty, hypochondriacal concerns, obsessive–compulsive symptoms, and worry. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 200(3): 208–13.
34. Bowlby, J. (1982). Attachment and loss. Vol I: Attachment. New York: Basic Books.
35. Carleton, R.N., Mulvogue, M.K., Thibodeau, M.A., McCabe, R.E., Antony, M.M. & Asmundson, G.J. (2012). Increasingly certain about uncertainty: Intolerance of uncertainty across anxiety and depression. *Journal of Anxiety Disorders*, 26(3): 468–79.
36. Gallese, V. (2006). The roots of empathy: the shared manifold hypothesis and the neural basis of intersubjectivity. *Psychopathology* 2003, 36: 171–180.
37. Gentes, E.L. & Ruscio, A.M. (2011). A meta-analysis of the relation of intolerance of uncertainty to symptoms of generalized anxiety disorder, major depressive disorder, and obsessive–compulsive disorder. *Clinical Psychology Review* 2011 Aug; 31(6): 923–33.
38. Griffin, E. (2011). A first look at communication theory. (8th edition). New York: McGraw–Hill.
39. Grupe, D.W. & Nitschke, J.B. (2013). Uncertainty and anticipation in anxiety: an integrated neurobiological and psychological perspective. *Nature Reviews Neuroscience* 2013 Jul; 14(7): 488–501.
40. Lanfeld, E.S. & Saunders, D.R. (1961). Anxiety as «effect of uncertainty»: an experiment illuminating the OA subtest of the WAIS. *Journal of Clinical Psychology* 1961 Jul;17: 238–41.
41. Levinger, G. (1983). Development and change. In H.H. Kelley, et al. (Eds.), *Close relationships*. (pp. 315–359). New York: W.H. Freeman and Company.
42. Miller, K. (2005). *Communication theories: Perspective, processes and contexts* (2nd ed). NY: McGraw Hill, 176–183.
43. Myers, I.B. (1980). *Gifts Differing: Understanding Personality Type*. Davies–Black Publishing.
44. Myron, H. (2006). Psychobiological Roots of Early Attachment. *Current Directions in Psychological Science* 15: 84–88.
45. Nęcki Z. (1996). *Komunikacja międzyludzka*. Kraków.
46. Rawlins, W. K. (1989). A dialectical analysis of the tensions, functions, and strategic challenges of communication in young adult friendships. In J.A. Anderson (Ed.), *Communication Yearbook 12* (pp. 157–189). Newbury Park, CA: Sage.
47. Rizzolatti G, Fadiga, L, Gallese V, Fogassi L. (1996). Premotor cortex and the recognition of motor actions. *Brain Research: Cognitive Brain Research* 3: 131–141.
48. Shannon, C.E. & Weaver, W. (1963). *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
49. Shimkunas, A.M. (1970). Anxiety and expectancy change: the effects of failure and uncertainty. *Journal of Personality and Social Psychology* 1970 May;15(1): 34–42.
50. Schutz, W.C. (1958). *FIRO: A Three-Dimensional Theory of Interpersonal Behavior*. New York, NY: Rinehart
51. Stern, D. (1985). *The interpersonal world of the infant*. New York: Basic Books.
52. Strathearn, L. (2011). Maternal Neglect: Oxytocin, Dopamine and the Neurobiology of Attachment. *Journal of Neuroendocrinology* 23: 1054–1065.
53. Tedeschi, J.T. (1996). Interpersonal communication. Corsini, R. & Auerbach, A. (Eds.) *Concise Encyclopedia of Psychology*. New York: Wiley.
54. The Interpersonal Web at Northern Virginia Community College. Types of Interpersonal Relationships <http://novaonline.nvcc.edu/eli/spd110td/interper/relations/relations.html>
55. Thomas, I. (2001). The neurobiology of attachment. *Nature Reviews Neuroscience* 2: 129–136.
56. Tronick, E.Z. (2003). Things still to be done on the still–face effect. *Infancy* 2003, 4: 475–482.
57. Wise, R.A. (1996). Addictive drugs and brain stimulation reward. *Annual Review of Neuroscience* 19: 319–40.
58. Yalom, I.D. (2008). *Patrząc w słońce: Jak przezwyciężyć grozę śmierci*. Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia PTP.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

АРМАН БЕГОЯН

*АГПУ им. Х.Абовяна, г. Ереван, РА, аспирант
Главный специалист, Психологическая служба "Хильфманн",*

В статье представлено общее описание межличностных отношений, начиная от античных представлений и заканчивая современными психологическими интерпретациями. В статье также представлены основные теории межличностных отношений, такие как теория привязанности (в том числе теория привязанности матери и младенца и нейробиология межличностных отношений), теория социального проникновения, теория редукции неопределенности, диалектика отношений, теория фундаментальной ориентации межличностных отношений, и пятиэтапная модель Джорджа Левингера.

GENERAL CHARACTERISTICS OF INTERPERSONAL RELATIONS

ARMAN BEGOYAN

*PHD student, The Armenian State Pedagogical University after Kh.Abovyan,
Yerevan, Republic of Armenia
Chief Specialist, Hilfmann Psychological Services, Yerevan, Republic of Armenia*

In the article were given an overview of interpersonal relations, starting from ancient philosophical views to modern psychological interpretations. The main theories of interpersonal relations, like the Attachment theory (including Mother-infant attachment theory, and neurobiology of interpersonal relations), the Social penetration theory, the Uncertainty reduction theory, Relational dialectics, the Fundamental Interpersonal Relations Orientation (FIRO), George Levinger's 5-stage model, were also presented. In the article also discussed interpersonal relations in the context of public relations, communication, contact, and activity.